

VÉGSŐ ISTVÁN

„KAKTUSZERDŐK” ÉS „FEKETE NŐK” – KISKUNHALASI
KATONÁK A MEXIKÓI ÖNKÉNTES HADTESTBEN

„Akik bekezeltek, ki is mentek az ígéret földjére, Mexikóba, de viszontagságos katonaelet után ép bőrrel került haza valamennyi” – írta 1937-ben Nagy Czirok László a mexikói önkéntesekről.¹ Írásomban azt szeretném bemutatni, hogy mit tudunk a verbunkozva összeszedett kiskunhalasi katonákról, akik a mexikói hadszíntéren 1864 és 1867 között harcoltak.

A gyarmatosítások korának anakronisztikus vállalkozása volt, hogy egy bécsi születésű Habsburg kerüljön egy latin-amerikai állam császári trónjára. I. Miksa mexikói császár (1863–1867) kalandorvállalkozása csúfos és tragikus véget ért. A különleges expedíciónak nem kevés magyar, sőt kiskunhalasi tagjai is volt. A levéltári, a könyvészeti és a hírlapi források szerint közel 11 kiskunhalasi katona vonult be a Mexikói Önkéntes Hadtestbe (Mexikanische Österreichisches Freiwilligenkorps – Mexikan Freiwillig Corps) és járta meg a közép-amerikai hadszínteret. Közülük hárman: Bakodi Antal, Révész István és Zana Mihály huszárok személyes élményeiket is röviden elmesélték. Persze a hatalmas, távoli országban történeteket kissé kiszínezve adták elő. A téma kutatója, Tardy Lajos és Bobay István történészek által összeállított adatbázisok alapján többeket be tudunk azonosítani a kiskunhalasiak közül. 1864-es toborzásuk néptánc- és népzenei történeti jelentőségű, hiszen az egyik utolsó kiskunhalasi kunverbunkként tartja számon a szakirodalom. Ennek is részletes leírása van néprajzi és helytörténeti gyűjtésből.²

A világ újrafelosztása következtében az 1850-es évek végétől Mexikóra helyeződött a figyelem egyik középpontja. A latin-amerikai állam komolyan eladósodott a nagyhatalmak felé, akik egy intervenció beavatkozással kívánták kikényszeríteni az újonnan hatalomba került republikánus erőket a hitelek törlesztésére. Ennek egyik legfőbb mozgatóereje III. Napóleon francia császár volt. Időlegesen mellé álltak a britek, az észak-amerikaiak, a spanyolok is. Ám egy idő után a franciák szövetséges nélkül, nagy áldozatok révén, egyedül álltak a mexikói hadszíntéren. Ennek okán hívták az éppen a visszavonulását

¹ Nagy Czirok László: Sárguló halasi fotográfiák „A huszárok verbuválnak az utcán“ Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1937. október 30. 4.

² Tardy Lajos: Az 1864–67. évi mexikói „önkéntes hadtest” magyarországi résztvevői. Hadtörténelmi Közlemények 1990. 2. 145–171.

tervező Habsburg Miksa főherceget és belga feleségét, Saroltát a trónra, császárnak. Ők ezt a felkérést komoly biztosítékok fejében elfogadták. Ezzel nyílt meg az útja a rövid életű második Mexikói Császárság történetének.

Az új császár, Miksa úgy gondolta, hogy biztonságát azzal tudja biztosítani, ha saját sereggel érkezik Közép-Amerikába. Ezért kezdődött meg a Habsburg Birodalom területén a toborzás. Az önkéntes alapon verbuvált Mexikanische Österreichisches Freiwilligenkorps, a bécsi Kriegsarchivban található dokumentumok alapján 7.100 főt számlált. Köztük mintegy 1.300 magyarországi személy található. A hadtest kiképzése Laibachban folyt, majd több ütemben Triesztből vitték őket mexikói földre.³ Egy kései visszaemlékező így írt erről a pillanatról: „... a trieszti mólón hetvenhárom évvel ezelőtt ott állt két kis magyar leány, az egyik hétéves, a másik kilencéves és nézett egy hajót, gyermeki lelkének sejtelve nélkül, hogy azon indul el most utjára egy világtörténelmi tragédia. A Novara már csak egyszer tért vissza aztán Triesztbe...”⁴

A Habsburg Birodalmon belül a Hármas kerületben is zajlott az önkéntesek gyűjtése. Így valószínűleg Kiskunhalason is hamarosan megjelentek a toborzásra buzdító felhívások, hírek. A város az 1860-as években a Hármas Kerület egyik legfontosabb protestáns többségű agrártelepülése volt. 13 ezer fő volt a lakosságszáma ekkor. Közéletét tekintve 1848-as szellemiségű volt a lakossága. Ez abban is visszaköszönt, hogy 1860/61 telén ún. kisleforradalom zajlott le a város területén, amikor a Bach-huszárokat elűzték innen, a császári jelvényeket leszedték az épületekről. Kiskunhalas jelentős céhiparral és vásártartó joggal rendelkezett. Az országot sújtó gazdasági bajok, társadalmi feszültség miatt a megélhetés itt is nehéz volt akkoriban.

Így az ehhez hasonló cikkek nagy érdeklődést válthattak ki Kiskunhalason:

A mexikói önkénytes csapat toborzása f. hó 15-kén veszi kezdetét s tart bezárólag 1865. jan. 15-ig. A toborzási költségeket a mexikói kormány viseli. Az önkénytesek hat évi szolgálati idő elteltével hazájukba visszatérhetnek, vagy ha Mexikóban akarnak maradni 12-28 hold jó szántóföldet kapnak. Az önkénytesek egyenruhája, mint a francia zuávoké: zuávnadrág, matrózing övvel, s könnyű füveg, úgynevezett Sombrero. A toborzottak 25-50 Ft felpénzt kapnak, a gyalog közlegénység 15 kr napi zsoldot.⁵

³Részletesebben: *Bobay István*: Tallózás a „mexikói kaland” emlékei között. In: Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 17. (2017) 279–283.; *Venkovits Balázs*: „A császárságnak buknia kellett.” Habsburg Miksa és a magyarországi Mexikó-kép alakulása. *Aetas* 29. (2014) 2. sz. 28–46.

⁴*Bobay I.*: Tallózás a „mexikói kaland” emlékei között i. m. 279.

⁵Bécsi hírek. Fővárosi Lapok, 1864. június 17. 582.

Ám az érdeklődés nem feltétlenül vált konkrét jelentkezéssé. Az idegen földrész és a hatalmas távolság nyilván nem volt túl csábító. Bár az, hogy elsősorban rendészeti és nem hadi célokra akarták őket bevetni, némileg növelhette volna a belépési hajlamot, de a városban nagyobb híre lett az ügynek, mint az önkéntesek számának.

A bécsi Kriegersarchivban 7 kiskunhalasi adatait őrzik a dokumentumok.⁶ Eszerint felsorolták a Bakodi Antal⁷ (1834),⁸ Benedek Mihály (1829) huszár,⁹ Csereklyei Antal (1836) huszár,¹⁰ Farkas István (1823) bognár, huszár,¹¹ Kaszap Sándor (1836) huszár,¹² Martinyi József (1829) tollnok,¹³ huszár, Szoltsán Mihály (1828) takács, huszár¹⁴ kapcsán tudható információkat. Nagy Czirok László néprajzkutató több írásában is megemlítette a mexikói önkénteseket. Leírásai nagyon változóak voltak ennek kapcsán. Eszerint 4–11 kiskunhalasi harcolt Mexikóban. 7 főt említett név szerint: Bakodi Antal; Bene Ádám; Izsányi Sándor; Martinyi József, tollnok; Nagy Czirok Imre, gazda; Révész István, ács, huszár hadnagy; Zana Mihály, földműves. Vagyis nem tudjuk, hogy pontosan mennyien is jutottak el a közép-amerikai államba. Feltételezhető, hogy akár 15 fő is a toborzólistára került, de a még mindig zajló országos és nemzetközi kutatások újabb eredményeket is hozhatnak.

Mindenesetre a névsorok alapján szociológiai kistükröt tudunk állítani a verbuváltak kapcsán. Fontos felhívunk a figyelmet, hogy nem mindenkinél sikerült minden adatot megtalálni, de ahol pontos információk állnak a rendelkezésünkre, azokat fel tudtuk használni az elemzéshez. Az adatsorokat összevetve és a számokat felhasználva a „mexikóiakról” a következőket tudjuk megállapítani. Életkor tekintetében többségében 28 és 36 év közöttiek voltak az önkéntesek. Vagyis kifejezetten nem a fiatalokat tudták és

⁶ *Tardy Lajos*: Az 1864-67. évi mexikói i. m. 148-170.

⁷ A Tardy-féle listán rosszul írták le a nevét: Rakodinak keresztelték el. *Tardy Lajos*: Az 1864-67. évi mexikói i. m. 163.

⁸ Bakodi Antal, született: 1834, Kiskunmajsa. Római katolikus, nőtlen. Huszár, a 2. huszárszázadban szolgált. Hazaérkezése időpontja: 1867. április 13. Bobay István gyűjtése alapján. Magyar Nemzeti Levéltár – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára. IV. 254. A Jászkun Kerület Alkapitányának iratai. 4621/1867.

⁹ Benedek Mihály, született: 1829, Kiskunhalas. Római katolikus, nőtlen. Huszár, a 4. huszárszázadban szolgált. Hazaérkezése időpontja: 1867. április 13. Bobay István gyűjtése alapján. Magyar Nemzeti Levéltár – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára. IV. 254. A Jászkun Kerület Alkapitányának iratai. 4621/1867.

¹⁰ Csereklyei Antal, született: 1836, Kiskunhalas. Huszár, a 4. huszárszázadban szolgált. 1866. augusztus 13-án dezertált Cuernavaca városánál (Estado de Morelos). Uo.

¹¹ Farkas István, született: 1823, Kiskunhalas. Református, nőtlen, kerékgyártó. Huszár, az 5. huszárszázadban szolgált. Hazaérkezése időpontja: 1867. április 13. Uo.

¹² Kaszap Sándor, született: 1836, Kiskunhalas. Római katolikus, nőtlen. Huszár, a 2. huszárszázadban szolgált. Hazaérkezése időpontja: 1867. április 13. Uo.

¹³ Martinyi József, született: 1829, Kiskunhalas. Református, nőtlen. Huszár, a 4. huszárszázadban szolgált. Hazaérkezése időpontja: 1867. április 13. Uo.

¹⁴ Szoltsán Mihály, született: 1828, Kiskunhalas. Római katolikus, nőtlen, takács. Huszár, a 4. huszárszázadban szolgált. Hazaérkezése időpontja: 1867. április 13. Uo.

akarták megnyerni a csábítóan hangzó ígéretek mellett.¹⁵ Az akkori vallási megoszlásnak megfelelően református többséggel (72%) számolhatunk a római katolikusokkal (28%) szemben az önkéntesek között. Ez megfelel Kiskunhalas korabeli felekezeti adatainak, ami szerint a korszakban a reformátusok aránya 62,6%, míg a római katolikusoké 33,8%.¹⁶ Azért is érdekes a vallási arány, mert általános narratíva, hogy ekkora római katolikus lakosság képezte a szegény népesség jó részét.¹⁷ Eszerint a vagyoni marginalizálódás sem volt elég ahhoz, hogy önkéntesnek jelentkezzenek, illetve a reformátusok között is voltak olyanok, akiknek megérte kockáztatni egy ilyen háborúban való részvételt a vagyon- vagy földszerzés érdekében.

A toborzásnál feltétel volt, hogy ne legyen házastárs az illető.¹⁸ Akiknél meg tudtuk állapítani a családi állapotot, abból az derült ki, hogy a többség nőtlen ember volt. Tehát még a családalapítás előtt álltak, a korszak életmódjától eltérően 30 éves korukra nem tudtak családot alapítani. Valószínűleg jó néhányan a mexikói földszerzés után házasodtak volna, ha a kalandos vállalkozás sikerrel járt volna. Az viszont egy érdekes tény, hogy a regionális összehasonlításban a kiskunhalasi tanyavilágban viszonylag nagy volt a nőtlenek aránya. Ez a sajátos gazdálkodási forma láthatóan kissé eltérő életmódot is eredményezhetett.¹⁹

A foglalkozási ágakat tekintve az őstermelők, gazdák (60%) voltak többségben, de városban jellemző arányukhoz képest több az iparos (30%) és az értelmiségi szakmát (10%) képviselő is. Kiskunhalason a korszakban az őstermelő aránya 75,2%, iparos 8,3%, értelmiségi 1,9% volt.²⁰ Vagyis a gazdálkodással foglalkozók nem kerültek többségbe. Azt látjuk, hogy sok iparos vágott inkább bele a mexikói merész kísérletbe. Ez viszont azt mutatja, hogy a lefelé ívelő céhiparból vállalható kihívásnak tűnt a katonáskodás. A magyarországi ipar átalakulásának éveiben úgy tűnik, hogy mesterembereknek megérte az életüket is kockáztatni, mint saját foglalkozási águkban maradni. Országos összevetésben állítólag az az ökológiai tény is megmozgatta az önkénteseket, hogy 1863/64-ben nagyarányú aszály sújtotta az országot. Kiskunhalas tekintetében még ki kell emelni a tagosítás ügyét, ami révén

¹⁵ A toborzásnál a 40 év alatti kor feltétel volt. *Bobay I.*: Tallózás a „mexikói kaland” emlékei között. i. m. 291.

¹⁶ Érdemes kiemelni, hogy ekkor Kiskunhalason 392 főnyi (3%) izraelita vallású népesség élt. Ám a toborzó felhívás szerint ők nem állhattak be a hadtestbe, csak keresztényeket válogattak be. Pedig a zsidók közül az 1848/49-es szabadságharcban néhányan már jelentkeztek nemzetőrnek. Vö.: *Bobay I.*: Tallózás a „mexikói kaland” emlékei között i. m. 291.; *Nagy Szeder István*: A redemptio utáni kor 1745-től kezdve. Kiskunhalas. 1993. 272–274.; *Őri Péter*: Kiskunhalas népessége 1869-ben. Kiskunhalas története 3. Tanulmányok Kiskunhalasról a 19. század közepétől a 20. század közepéig. Szerk. Ö. Kovács József – Szakál Aurél. Kiskunhalas. 2005. 272.

¹⁷ *Őri P.*: Kiskunhalas népessége 1869-ben i. m. 280–288.

¹⁸ *Bobay I.*: Tallózás a „mexikói kaland” emlékei között i. m. 291.

¹⁹ A nőtlen férfiak aránya a kiskunhalasi külterületen 34%, míg a Kiskunságban 28%, a Hármas Kerületben 26,6% volt. *Őri P.*: Kiskunhalas népessége 1869-ben i. m. 272.

²⁰ Uo. 275.

számos gazda és birtokos érezte magát kifosztva. Ám ezek a fejlemények úgy tűnik, ebben a városban nem generáltak nagyarányú jelentkezést az östermelők között. A foglalkozási arányok tekintetében nem voltak felülreprezentáltak a földművesek.

Érdekes tény, hogy viszonylag sokat tudhatunk a mexikói önkéntes toborzásról. Ennek ellenére más háborúkhöz képest kifejezetten alacsony a hadtestbe belépők száma. Például a következő verbuválásnál már – az osztrák–porosz háborúba – 38 főt (1866) sikerült jelentkezésre bírni. Nyilván a hatalmas távolság a magyarázat, de a Mexikóba hívtotaknak kifejezetten hangsúlyozott volt, hogy elsősorban nem háborúzni fognak, míg a porosz ellen a hadba lépés volt a tét.²¹ Persze az is lehet magyarázat, hogy a kiskunhalasiak kifejezetten Habsburg-ellenesek voltak, a ’48-as szellemiség kifejezetten erős volt a városban. Biztos narratívát viszont nem tudunk felállítani ennek kapcsán.

Érdemes megvizsgálni és láttatni, hogy miként zajlott a katonák önkéntes összegyűjtése. A verbunk (die Werbung) a toborzás egyik eleme volt. A katonaság, a hadi önkéntesség „reklámozására” használták. A 18. században terjedt el mint tánc- és zeneforma. Kezdetben kifejezetten a cseh zenészek, táncosok műfaja volt, de később magyar területen is elterjedt. Magyarországon utoljára 1866-ban, de ezt megelőzően 1864-ben Miksa mexikói császár számára toboroztak így katonákat.²² Kunszentmiklóson és Kiskunhalason volt (kun)verbunk (verbung) tánc utoljára.²³ Így nyugodtan mondhatjuk, hogy a kiskunhalasi verbunkozás a Mexikói Önkéntes Hadtestbe néptánc- és népzene-történeti esemény is lett.²⁴ Mivel tudjuk, hogy akár kétszer is volt verbunkozás a városban, így a legpontosabb, ha azt írjuk, hogy 1864–1865 között zajlott le, amit a néprajzkutatók, helytörténészek leírtak ennek kapcsán.²⁵

Az adatközlésen alapuló információink szerint a verbunkozás 1864-ben állítólag egy hétig tartott. Szokás szerint kidobolhatták, esetleg plakátokon is hirdethették az eseményt. Ismert egy 1864-es pesti plakát szövege is a toborzás kapcsán, így elképzelhető, hogy hasonló mondatokkal csalogatták a helyieket is:

Fölhívás a mexicói csász. hadiszolgálatba való önkéntes belépésre. A mexicói császári önkéntes-csapatba minden keresztény-vallásbeli oly egyének vétetnek fel, kik katona-kötelezettségüknek eleget tettek, vagy ez alá törvény szerint többé már nem tartoznak, és kik nőtlenek, vagy gyermektelen özvegyek, és a 40 éves kort még meg nem haladták. A felpénz

²¹ Nagy Czirok László: Az utolsó halasi verbuválások. In: Kiskunhalas helytörténeti monográfia I. Szerk. Janó Ákos. Kiskunhalas. 1965. 234.

²² Tálasi István: Kiskunság. Bp. 1977. 306–308.

²³ Peterdi Vera: Kun származástudat a 20. században esettanulmány Kunszentmiklósról. In: Magyarok kelet és nyugat közt a nemzettudat változó jelképei Tanulmányok. Szerk. Hofer Tamás. Bp. 1996. 213–214.

²⁴ Lajtha László - Gönyei Sándor: Tánc. In: Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény I. Szerk. Karácsony Zoltán. Bp. 2004. 232.

²⁵ Nagy Czirok L.: Az utolsó halasi verbuválások i. m. 263–276.

*a gyalogság számára 25 frt, a lovasság részére 30 frt, a műszaki csapatok számára frtban, a szolgálati idő pedig 6 évre állapítottatott meg, mely időnek elteltével a legénységnek, vagy a hazájába ingyenes visszaszállítás, vagy Mexicóban földbirtok adományozás biztosítottatik.*²⁶

A középkorú férfiak által is jól ismert ivóhelyeket járták akár többször is körbe ekkor. Kiskunhalason az Ürgés, a Békás, a Lázár, a Potykás, a Pokol és a Harangos téri kocsmák közötti útvonalon igyekeztek katonát fogni maguknak. Mindenhol azonos volt a koreográfia. A forrásokból nem egyértelmű, de úgy tűnik, hogy Hatházi Sándor őrmester és Bene Ádám őrmester is toborzott Kiskunhalason ekkor. Egy nagy szekérral érkeztek, rajta boroshordó, a kezükben nemzeti zászló. Nagy hanggal kihirdették, hogy miért vannak a városban. Hoztak bort, béreltek muzikusokat, bárki, aki megfelel a feltételeknek, jöhet közéjük, csak írjon alá nekik. Ők maguk kezdték a táncot, amihez lehetett csatlakozni. A helyi lányok közül Pólya Zsófia, Mező Panna, Fekete Terka, Birgés Panni, Török Mária neveit ismerjük, akiket fel lehetett kérni. Aki a tánc közben megfogta a zászlót, annak alá kellett írni, hogy bevonul. A bortól, a zenétől, a tánctól és persze a lányoktól „megszédültek” közül sokan nyúltak a zászlórúd felé.

Nagy Czirok így írta le a verbunkot:

*Sándor bátyám is trombitaszóval, zászlóval indult a városházától. Egyik uccán le, és a másikon fel. Napokig nógatja a fiataltságot, hogy csapjainak fel. Egypár esztendő nem a világ. Az érdeklődés egyébként igen nagy volt, a belépési hajlam már kevésbé. A korcsmaiknál igencsak megálltak, s az üres kulacsokat megöntették jó borokkal. A verbungos őrmester haladt az éten s trombitaszóra táncolt a huszárjaival. Nem engedett fizetni senki másnak. Amint beszéltek az öregek, legelőbb két házas ember, - Martinyi József meg Révész István 48-49-iki honvéd hadnagy csaptak fel. Utánuk Nagy Czirok Imre gazdalegény következett, aztán Bakódi Antal s még néhányan, de tízre nem birt a száma felemelkedni azoknak, akik hajlandók voltak elbúcsúzni az árvalányhajas homoktól.*²⁷

Ehhez hasonló verbunk énekek hangoztak el, hogy katonának álljanak a férfiak:

„Zászló lobog, muzsika zeng, verbunk áll
Teli hordó jó vörösbor folydogál,
Gyere pajtás, igyál egyet, adj kezet,
Ezt kívánja tőled a kun nevezet...”

²⁶ Bobay I.: Tallózás a „mexikói kaland” emlékei között i. m. 291.

²⁷ Nagy Czirok László: Verbungosok. Halasi Hírlap, 1933. október 17. 4.

Csajj fel tehát pajtás, add a kezedet
Ne gondolkozz soká, ne törd a fejedet
Lénunggal megrakom majd minden zsebedet
Menázsit is kapsz majd, amennyit megehetsz.
[...]

Bizony katonának, vitéznek termettői
Mert már amint látom, sok gombát megettél
Nyárban a legyekkel sokat vitézkedtél
Kövess hát engemet, hogyha megszeretté’

Vagy mondd el szaporán, vajjon hol termettői
Talán Napkeletén Valahol születlél
A szervesen színből nagyon bő részt vetté...

Tanult legény vagy te s ékes termettedbe
Fűzfa kard ilenék látom a kezedbe
Zöld lapuból csinált süveg a fejedbe
De régen kereslek, mégsem jutsz eszembe.²⁸

Természetesen egyesek másnap már „nem emlékeztek” a felajánlásukra, és igyekeztek kibújni az önkéntes szolgálat alól. A betoborzottakat is a városon keresztül kísérték el, egészen a Sóstóig. A kunverbunk mai is élő néptáncagyomány. Ünnepeken manapság is különösen szeretik előadni. A mexikói incidens is kellett ahhoz, hogy a tánctípus a Kiskunságon még utolsók között autentikusan el legyen táncolva. Így lett népzene- és néptánc történeti jelentőségű a császári mexikói seregbe való verbunkolás kiskunhalasi eseménye.²⁹

A toborzott sereg 1864/65-ben Laibachban kapott kiképzést, majd Triesztből hajóztak ki Mexikó partjaihoz. Az Önkéntes Hadtest: 3 vadász zászlóaljából, 1 huszárezredből, 1 ulánus ezredből, 3 hegyi egységből, 2 utászegységből, 1 teherhordó osztályból, 1 hadtest csendőrségből állt. A kiskunhalasi önkéntesek, akikről van forrásunk, általában huszárként szolgáltak. A többség a 2. huszárszázadba és a 4. huszárszázadba volt beosztva, de találunk az 5. huszárszázadban is helybeli személyt.³⁰ Egy leírás szerint a hadtestben szolgáló

²⁸ Nagy Czirok László: Verbungosok i. m. 4.

²⁹ Lajtha L. - Gönyei S.: Tánc i. m. 232.

³⁰ Bobay István gyűjtése alapján. Magyar Nemzeti Levéltár – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára. IV. 254. A Jászkun Kerület Alkapitányának iratai. 4621/1867.

huszárok viselete így nézett ki: „A huszárok öltözete egészen magyaros volt: veres, szűk magyarnadrágot kaptak, sötétzöld atillát és dolmányt ezüstzsinórral, a fejükre pedig szürke kanászkalapot sötét sastollal és ezüst bojtjal.”³¹

A kiskunhalasi önkéntes katonák közül néhányan elmesélték az élményeiket. Rövid, élményszerű anekdotáik unikális forrásnak számítanak ebben az eseményisorban. A mexikói hadjárat kapcsán számos tisztnek, tisztségviselőnek, orvosoknak került elő, jelent meg naplója, részletes leírása az ott történekekről. Közkatonák rövid, de írásban fennmaradt történetei a legkritikább esetben jellemzőek még a korszakra. Kivétel közülük az egyszerű önkéntes katona, Lukáts Gyula egri asztalos naplója. A kiskunhalasiai anekdotái természetesen nem mérhetőek a tiszti naplókéhoz, de mégis színesíthetik a képet a császár mellett harcolóok élet- és szemléletmódja kapcsán.³²

A katonaaanekdoták, adatközlések kapcsán régi narratíva, hogy számos ilyen visszaemlékezést „háryjánosok” adtak elő. Vagyis olyan veteránok, akik egy valós történelmi eseményt felemlenve, de annak kapcsán személyes tapasztalataikat, meséiket kiszínezve, eltúlozva mondanak el. Sőt, esetlegesen kiderülhet, hogy nem is voltak a helyszínen, ahol a hadiesemények zajlottak. A mexikói önkéntesek kapcsán is van néhány ilyen katonatörténet a forrásokban. Ezeket Nagy Czirok László gyűjtötte össze, aki így vezette fel a rövid anyagot: „Mexikóban. Az új honfoglalásra (Mexikó) tízen csaptak föl a verbunkosoknál Halason, s Miksa császárral ki is hajóztak az ígéret földjére. Mérhetetlen küzdelem, szenvedés után szerencsésen hazakerültek, s kalandos életükről józúeket meséltek.”³³

Érdekes, hogy helyenként annyira egybevágnak más leírásokkal, hogy valóban hihető történeteket is találhatunk köztük. A „kedves” és „szerethető” császár képe – aki a katonái körében gyakran megjelent és jól érezte magát köztük – is megjelent elmondásaikban.³⁴ Másfelől ki kell emelnünk, hogy az önkéntesek 1864–1867 között rendkívül szokatlan helyzetbe kerültek. Egy teljesen idegen felfogású gerillaháborúba csöppnetek bele. A megszokott hadviselésre kiképzett katonákat mozgékony, az utánpótlást szállító oszlopokat

³¹ Kincses Kalendárium A Gyakorlati Élet Általános Útmutatója. sz. n. Bp. 1914. 138.

³² Főként Carl Khevenhüller gróf, Pawlowszki Ede, Dr. Szenger Ede révén és velük kapcsolatban születtek írások. Vö.: *Jancsó Katalin*: Magyarok Habsburg Miksa, Mexikó császárának szolgálatában. Tiszatáj 65. (2011) 1. sz. 72–79.; *Nagy Miklós Mihály*: Miksa császár magyar katonája. In: Új Honvédségi Szemle 54. (2000) 9. sz. 94–102.; *Nagy Miklós Mihály*: Magyar hadiutazók. Arcok és képek a magyar katonai utazások történetéből. Bp. 2001.; *Nagy Miklós Mihály*: Mexikó magyar katonautazója: Pawlowszki Ede. A Földrajz Tanítása 7. (1999) 5. sz. 11–17.; *Pawlowszki Ede*: Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciójának leírása. Kiváló tekintettel Queretaro 70 napig tartó ostromára. Mexikói élet. Utazási élmények. Bp. 1894.; *Szenger Ede*: Mexikó felvidéke élet- és kórtani tekintetben. Bp. 1877.

³³ A történeteket Csikós Antal kiskunhalasi lakostól gyűjtötte a néprajzkutató. *Nagy Czirok László*: Budártüzek mellett (Kiskunsági anekdoták és népi alakok). Bp. 1963. 123.

³⁴ Vö.: *Pawlowszki E.*: Miksa császár i. m. 19., 75., 117., 191.; *Venkovits B.*: „A császárságnak buknia kellett.” i. m. 39.

meglepetésszerűen támadó, sokkal jobb helyismerettel rendelkező ellenféllel találták magukat szembe. Talán egy ilyen gerillaszerű támadást olvashatunk az alábbiakban is.

„Bakódi bácsi beszélt egyszer:

- *Úgy jó fölöstököm³⁵ tájban egyszer mögugrasztanak bennünket a feketék. Jó magam is egy kaktuszerdőbe vöttem bele magamat. Amint ott kucorgók, hát egyszer mögszólt valaki úgy keszeg oldalvást balrul, hogy aszongya:*

- *Anton Bakódi! Mi az az ilyenös a kend farába?*

- *Nizöm, hogy ki szólt, hát tulajdon maga Miksa császár vót. Oda is gyütt hozzám, aztán egy nagy mögveszellködött nyilvánvót húzott ki a farombul. Az ám! Én mög a babajkó³⁶ nem is vöttem észre, hogy mikor kapta a farom az ajándéket.³⁷*

A helyi lakosság és különösen a nők helyzete egy-egy háborús időszakban sokáig marginalizált téma volt. Mára viszont a figyelem középpontjába kerültek ezek az ügyek is. Ennek fényében is igen érdekes Révész István esete, aki 1848-as honvédtiszt volt.³⁸ Vele kapcsolatban számos katonatörténet íródott a helyi sajtóban, amelyek főként a szabadságharcos múltjával voltak kapcsolatban. Az, hogy az európai, a magyar katonák számára mennyire idegen volt a környezet és ez a világ, arra nagyon jól rávilágít az eset. Ám azt is fontos kiemelni, hogy a helyi lakosság kapcsán mások is megnyilvánultak. Az önkéntesekkel együtt szolgáló dr. Szenger Ede orvos is részletesen írt a mexikóiakról. Jóformán fajelméleti alapon kollektivizálta az itteni őslakosokat. Helyenként szélsőséges hangnemben írt a mesztic, kreol és spanyol lakosság külső és belső tulajdonságairól.³⁹ Nyugodtabb stílusban, de hasonlóan vélekedett Pawlowszki is, aki szintén barátságtalan, henye és állandóan békétlen népességről írt.⁴⁰ Vagyis nem csupán a nem értelmiségi katonák körében volt szokatlan ez a miliő. Túl sok lakosság elleni erőszakos eseményről egyébként nincs tudósítás ebből az időszakból. Ám az, hogy micsoda kulturális különbségek voltak, azt jól mutatja ez a történet.

A mexikói hadjáratban is részt vett Miksa császárral. Halasiak négyen voltak csak oda. Mikor a főváros piacán is megjelentek, szemet vetett egy szép félmezítelen fekete nőre,

³⁵ Értsd: reggeli.

³⁶ Értsd: ostoba.

³⁷ Vö.: *Nagy Czirok László*: Halasi emlékek – Bakódi a kaktuszfáknál. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1931. szeptember 12. 4. illetve *Nagy Czirok L.*: Budártüzek mellett i. m. 123-124.

³⁸ Vö.: Kiskunhalas Helyi Értesítője. 1931. október 14. 4.; október 17. 4.; október 21. 4.

³⁹ *Szenger E.*: Mexikó felvidéke i. m. 15-16.; 58-61.

⁴⁰ *Pawlowszki E.*: Miksa császár i. m. 8-9., 19.

*kit meg is tapogatózott. Az ura ezt az egyik ablakból észrevette s rálőtt Révészre. E miatt nagy vízfürdőt rendeztek a magyarok, nem is tudván, hogy miért löttek rájuk a feketék.*⁴¹

Az, hogy Mexikó egy óriási ország, nyilván tudott volt az alföldiek előtt, ennek ellenére megdöbbenek a méreteken, az egzotikumon. Persze nem csupán ők, hanem mások is hasonló, az európai jellegzetességektől igencsak eltérő helyzetről számoltak be.⁴² Ám az ott megtapasztalt élményeiket a kiskunhalasi katonák tovább túlozták és színezték.

Egyször valami égődelöm nagy högynek marsoltattak bennünket fölfelé - mondja a diákoknak Bakódi, - mikö a girincire fölértünk, má csak guggolva löhetött jární. Ránk is szöl ám háturul egy káplár, hogy aszongya:

- Igyenösödjön kendtök ki!

*- Nem löhet ám! - mondok - mer a bajnét mindjárt kiszúrja az eget.*⁴³

Volt példa a szövegek között, ami egyértelműen jelezte, hogy voltak kiskunhalasi háryjánosok. Legalábbis két önkéntes alábbi beszélgetéséből, egymás ugratásából ezt is lehet gondolni. Szintén szó esik az ország nagyságáról, és hogy abban minden hatalmas volt. Ám ennél sokkal fontosabb az utolsó mondat, ahol konkrét célzás van arra, hogy egyikük nem is járhatott mexikói földön.

Zana Mihály azt mondja: egyszer fűkaszálásban Bakódi Antalnak, aki Miksa császárral szintén oda volt Mexikóban:

- Te Antal! Mikö Mexikóba odavótunk, egy helön akkora lepényt láttam, hogy csánkig⁴⁴ jártak a lovaink a turuban!

- Az semmi! - mondja Bakódi, - én mög akkora tepsit láttam ott, hogy 9 sátor cigány ült benne, aztán mind azt foltozta!

- Miért?

- Hát a nagy lepényt, amit te láttál, abba sütötték mög⁴⁵

A háború viszont közel sem lehetett ilyen vidám. Az események végül végzetesen alakultak az uralkodó és közvetlen környezete számára is. A nemzetközi helyzet egyre

⁴¹ Nagy Czirok László: Halasi emlékek - Révész hadnagy IV. Kiskunhalas Helyi Értesítője. 1931. október 24. 4.

⁴² Vö.: Pawlowszki E.: Miksa császár i. m. 8–9.; Szenger E.: Mexikó felvidéke i. m. 24–32.

⁴³ Nagy Czirok László: Halasi emlékek - Mexikóban. Kiskunhalas Helyi Értesítője. 1931. december 5. 4.; illetve Nagy Czirok L.: Budártüzek mellett i. m. 124.

⁴⁴ Értsd: bokáig.

⁴⁵ Nagy Czirok L.: Halasi emlékek – Mexikóban i.m. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1931. december 5. 4.; Nagy Czirok L.: Budártüzek mellett i. m. 124.

inkább a megszállók ellen hangolódott, a császárt és hadtestét magára hagyták. Sőt, a köztársaságpárti mexikóiak külföldi segítséget is kaptak. A hadi helyzet és a hatalomban maradás reménytelenné vált. Miksa császár megmaradt mexikói híveivel és az önkéntes sereg közel 1.000 katonájával nehéz helyzetbe került. A folyamatosan szűkülő territórium és a veszített csaták megpecsételték a sorsukat. Miksa császár elfogása, majd 1867. júniusi kivégzése a második Mexikói Császárság végét jelentette. A három évig tartó szinte szüntelen mexikói csatákat túlélt katonák sorsa változó volt. A legtöbben hazatértek, de voltak, akik a kontinensen folytatták életüket. A kiskunhalasi önkéntesek közül, akikről van forrásunk, azok még Miksa császár kivégzése előtt, 1867. április 13-án hazatértek.

A kiskunhalasi katonák közül egy személyről tudjuk, hogy dezertált. Viszont a többiek épességben hazajutottak. Tehát adataink szerint a városból származók közül, úgy tűnik, senki nem halt meg a harcokban. A Mexikóban szolgáló kiskunhalasi katonák pontos létszámát nehéz megállapítani. A néprajzi adatok ellentmondásosak, és ráadásul úgy tűnik, hogy a jelenleg is zajló kutatások alapján még kerülhetnek elő nevek, névsorok a mexikói önkéntesekről, így teljesen biztosat nem lehet állítani, hogy hányan is vonultak be. A meglévő adataink alapján elemezni tudtunk a kiskunhalasi katonák szociológiai hátterét. Így a tipikus helybeli „mexikói önkéntes” 30 év körüli, református östermelő vagy iparos, nőtlen férfi volt. Nem feltétlenül a latin-amerikai ügy mozgatta meg, hanem a föld- vagy vagyonszerzés tudata. Lehetőség egyfajta kitörésre, a valószínűleg számára nem megfelelő vagyoni és társadalmi helyzetből. A Mexikói Önkéntes Hadtestben (Mexikanische Österreichisches Freiwilligenkorps – Mexikan Freiwillig Corps) idegen területen és érdekek mentén kellett harcolniuk, reménytelen helyzetben. Nem elég, hogy három év katonai szolgálattal eltelt az életükből, hazájuktól távol, még az ígéret földje sem valósulhatott meg számukra. Anekdotáik révén betekintést kaptunk élet- és gondolkodásmódjukba. A keserves katonalétükből a vidámabb történeteiket emelték ki. Ezek mellett az összesen két évszázadig szokásban lévő verbunkozás révén fennmaradt tánctípus, a kunverbunk is tovább őrzi az emléküket.